

СЛЕНГ-СЎЗЛАШУВ НУТҚИГА ХОС ҲОДИСА СИФАТИДА

Доц.А.Мусаев

Магистрант Г.Мухторова

Ўтган давр мобайнида давлат тилининг қўлланиш доира, ҳаётимиздаги ўрни ва таъсирини кучайтириш, уни том маънодаги миллий қадриятга айлантириш йўлида илгари тасаввур ҳам қилиб бўлмайдиган улкан ишлар амалга ошириляпти. Ўзбекистон Республикамиз президенти Шавкат Мирзиёев таъкидлаганидек: “Бугунги кунда биз янги Ўзбекистонни, янги Ренессанс пойдеворини барпо этишдек эзгу мақсадларимизга эришишда ҳеч шубҳасиз”. Истиқлол йилларида ўзбек тилининг қўлланиш доираси амалда ниҳоятда кенгайгани, уни илмий асосда ривожлантиришга қаратилган тадқиқотлар, тилимизнинг ўзига хос хусусиятларига бағишланган илмий оммабоп китоблар, ўқув қўлланмалари, янги-янги луғатлар кўплаб чоп этилаётган жамият тафаккурини юксалтиришга ўз ҳиссасини қўшмоқда.

Ўзбек миллий адабий тили гарчи умумхалқ тилидан ўсиб чиққан бўлса ҳам, унда мавжуд бўлган диалектлар ва шевалар, жаргонлар, оддий сўзлашув тилидан, умуман, халқ тилидан баъзи жиҳатлари билан фарқ қилади. Чунки умумхалқ тили ўзбек тилида учрайдиган барча элементларни ўз ичига олади ва ишланмаган шаклда бўлади. Адабий тил эса ундан ўзбек миллати учун тушунарли бўлган ва фойдаланишда қулай деб топилган вариантларни танлаб олади ҳамда уларни миллат вакиллари учун меъёр сифатида тавсия этади.

Сленг (“slang” – инглиз тилидан олинган бўлиб жаргон, оддий, оғзаки лексикага хос сўзлар”), умумий сленг, махсус сленг (жаргон ва аргон махсус сўзлар) ҳамда вульгаризм (кўпол сўзлар) ҳақида сўздир¹

Ҳар бир тилдаги услуб турлари учун умумий бўлган шу тилнинг умумий луғат фонди, шакллар ва синтактик қурилмалар, эркин ва турғун бирикмалар бўлади. Бу эса услуб турларининг ҳаммасини бир миллий адабий

---

¹ www.wikipedia.org.

тилга бирлаштиради². Сўзлашув нутқининг долзарб ҳарактердаги мазмунини шакллантириш учун ушбу услубга хос фонетик, лексик, грамматик нормалардан ўринли фойдаланиш лозим бўлади³. Адабий тилнинг стилистик меъёри тил бирликларининг нутқда шароит, кўзда тутилган мақсаддан келиб чиқиб энг маъқулини қўллаш заруратидан пайдо бўлади⁴. Бу услубларнинг ҳар бирига хосланган грамматик шакллар, сўз, сўз бирикмаси, гап ва интонацион воситалар мавжуд. Ана шу хосланиш ўзбек адабий тили услубий меъёрларининг асосидир⁵.

Сленг-сўзлашув нутқи дунё тилларининг ҳаммасига хос ҳодисадир. Ҳар қандай тил жамиятга алоқадор ва жамиятдан ташқарида ўзига, алоҳида ривожлана олмайди. Тил, авваломбор, жамиятимиз одамларнинг ўзаро мулоқот воситасидир, шу сабабли жамият-одамлар тил лексикасининг шаклланишига бевосита алоқадордир.

Сўзлашув нутқининг лингвистик белгиларини ички ва ташқи факторларга кўра ўрганиш кейинги қайтларда сўзлашув нутқи “ўзига хос, ўз-ўзига етарли бўлган система” дейилган мулоҳазаларнинг пайдо бўлишига сабабчи бўлди⁶. Рус тилшуноси В.А.Холиков умумий сленг сўз ва ибораларнинг стилистик нутқ ташувчи, адабий услубга хос, ҳис туйғуларни ифодаловчи сўзлар таркибига киритади⁷. Немис олими А.Д.Швейтсер эса, умумий сленгларни адабиётдан йироқ оддий оммага хос сўзлар тоифасига қўшади⁸.

Тилшунос М.В.Панков сўзлашув нутқини адабий тил доирасидаги тил, адабий тилнинг адабий нутқий услуб кўринишларидан бири деб тушунган.

---

² Қўнғуров Р., каримов С., Қурбонов Т. Ўзбек тилининг функционал стиллари. Самарқанд: СамДУ, 1984, 7-бет.

³ Б.Ўринбоев. Ҳозирги ўзбек тилининг сўзлашув услуби. Тошкент, 1991, 25-бет.

⁴ Б.Ўринбоев. Ўзбек нутқи маданияти асослари. Жиззах, 2005, 34-б.

⁵ Абдусаидов А. Нутқ маҳорати. Самарқанд, 2015, 92-б.

⁶ Б.Ўринбоев. Ҳозирги ўзбек тилининг сўзлашув услуби. Тошкент, 1991, 10-б.

Ушбу услуб адабий тилнинг бошқа услубий кўринишларидан ўзига хос материали, нормаси билан ажралиб туради⁹. Сўзлашув нутқини адабий тилнинг функционал кўринишларидан бири деб билади ва сўзлашув нутқининг умуман оғзаки нутқдан фарқи ҳақида гапиради¹⁰.

Сўзлашув нутқи гаплашувчиларининг бевосита, диалогик формада сўзлаган бетакаллуф, эркин нутқидир. Ушбу нутқ тил материалларига кўра адабий, диалектал, оддий нутқ ёки қоришиқ кўринишларига ҳам эга бўлиши мумкин. Шуларни ҳисоб олиб сленг-сўзлашув нутқига хослиги кўрсатиб ўтаемиз. Ижтимоий ёки профессионал равишда ажратилган гуруҳнинг нутқи: (жаргон, оддий) оғзаки лексикага хос сўзлар.

Сўзлашув услубида ишлатилиш доираси чегараланган қатламга доир луғавий бирликлар турлича бўлади. Чегараланган қатлам территорияга, касб-корга тегишлилиги билан фарқланади¹¹. Шунини ҳисобга олиб, жаргонларга хос бўлган сўзларни ўрганиш, ўзбек сўзлашув нутқида қандай имкониятлар борлигини аниқлаш учун диалектларга, шеваларга, фантехникага, касбларга тегишли сўзларни аниқлаш муҳим аҳамият касб этади.

Сўзлашув нутқи услубий қурилишини белгилашда хизмат қилувчи вазият билан боғлиқ бўлган қуйидаги омилларни ҳисобга олиш лозим бўлади: Шу омиллар асосида диалектизм, жаргон, оддий атамаларининг услубий хусусиятларини кўздан кечириш муҳим аҳамият касб этади.

Сўзлашув услубида қўлланиш доирасига кўра жаргонлар қуйидаги чуқурларини ажратиш мумкин:

Айрим ижтимоий гуруҳлар томонидан яратилган умумхалқ тилидан фарқ қилувчи дабдабали ёки яширин “диалект” жаргон дейилади¹²

А) Совдогарлар ва олиб сотарлар нутқида ишлатиладиган жаргонлар: - хабар келди. Яна Пахмоқ эгаллаб отти. Икки вагон туширибди, ярим нарҳида сотаётган эмиш. (Н.Исмоилов. Мафия сардори. 1 китоб, 77-б).

⁹ Панков М. В. О развитии русского языка в советскую эпоху// Вопросы языкознания. 1962. № 3. С. 7-8.

¹⁰ Цареч О.Х. О моделях языка и их регевых вариантах// Иностранние языки в школе. 1963. С. 10.

¹¹ Б.Ўринбоев. Ҳозирги ўзбек тилининг сўзлашув услуби. Тошкент, 1991. 69-б.

¹² Мирзаев М., Усмонов С., Расулов И. Ўзбек тили. Тошкент, 1966, 42-б.

Сиз чақиришингиздан аввал у билан гаплашдим. Қирқта “кўк”исиз битмайди, деди (Н.Исмоилов. Мафия сардори. 1 китоб, 168-б).

-Берйун умрлин нон-тузим, берган оқ сутим тайини йўқ бола олдида сариқ чақага арзимасканда. Н.Исмоилов. 13-б.

Келтирилган гапларимиздаги “Пахмоқ” – кўки – пул яъни доллар; Софик чақа – ҳеч нарсага арзимайдиган деган маъноларни англатади.

Б) отарчилар нуткида ишлатиладиган жаргон сўзлар:

Ойчечак тангаларин-гулдор катмонга солди (мирмуҳсин. Темур Малик. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 2 том. Тошкент, 2020, 332-б).

Шахзодахон бир нозин шох ташлаб. Шоҳи айлас кўрпаларнинг қатидан кетса бир катмонни олиб келиб, олгинбекка икки қўллаб узатди. (Комил. Яшин, Ҳамза. 2 том. 332-б). Катмон сўзи. (арабча. Яшириш, беркитиш) шевада Кармон (кармонга) эсинг борида этагингни ён, деган машҳур нақлга амал қилмасак бўлмас. Бир ёқдан акамнинг кўри қочаяпти. (Ш.Абдуллахонов. тўфон. 101-б) 5-том. Танги айланторманг. Ёғлиқ жой. Яқан катта бўлади!... “Муштум” журнали. 101-б) 5-том. Келтирилган мисолларда яқан сўзи пул сўзига тўғри келади. Биринчи мисолда яқан сўзи кўри сўзи билан боғланиб пулни камайиши ҳақида. Иккинчи б) ўғрилар тилида ишлатувчи жаргонлар: “Келиб-келиб сен шоқолдан феажот истадимми?”-дея уйлар эди. (Н.Исмоилов. 1 китоб. Мафия сардори. Тошкент,2013, 97-б).

-Чаккимас, битта чиқибди-да, лекин эрта хазон бўласан-да, гулча! – деб қизга ташланди (Ўша асар. 1 китоб. 103-б).

-Шефларинг ким? – сўради тобора унинг яқинига келаётган тўдага қарата (Ўша китоб. 1 китоб, 137-б).

Онамни йил аввал зўрлаган, кейин хўрлаган. Жойларига ҳам ташлаган. (Ўша асар. 1 китоб. 139-б).

-Йў-ўқ, анави “Буратмо”дан қасдимни олишим керак. (Ўша асар. 1 китоб. 139-б).

